

dr Dorota Filar

Instytut Filologii Polskiej UMCS, Lublin

Załącznik nr 2 do Wniosku o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego

AUTOREFERAT

- I. DANE TELEADRESOWE
- II. POSIADANE DYPLOMY I STOPNIE NAUKOWE
- III. INFORMACJE O DOTYCHCZASOWYM ZATRUDNIENIU
- IV. WSKAZANIE OSIĄGNIĘCIA
- V. OMÓWIENIE POZOSTAŁYCH OSIĄGNIĘĆ NAUKOWO-BADAWCZYCH
- VI. WYKAZ PRZYWOŁYWANYCH PRAC INNYCH AUTORÓW

I. DANE TELEADRESOWE

Dorota Filar

Instytut Filologii Polskiej

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4

20- 031 Lublin

tel. : 81 537 59 93

d.filar@poczta.onet.pl

II. POSIADANE DYPLOMY I STOPNIE NAUKOWE

- Stopień magistra nauk humanistycznych (UMCS Lublin)
- Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa, Wydział Humanistyczny UMCS 1999. Rozprawa doktorska *Nazwy somatyczne jako wykładniki kontaktu człowieka ze światem (porównawcze studium językowego obrazu świata w polszczyźnie ogólnej i poezji współczesnej)*. Promotor: prof. dr hab. Ryszard Tokarski .

III. INFORMACJE O DOTYCHCZASOWYM ZATRUDNIENIU

- od roku 1989: staż w Zakładzie Języka Polskiego Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
- od roku 1990 - do roku akademickiego 1998/1999: asystent w Zakładzie Języka Polskiego, a po reorganizacji jednostek językoznawczych (czyli po wyodrębnieniu mniejszych wyspecjalizowanych jednostek) – w Zakładzie Leksykologii i Pragmatyki Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
- Od roku akademickiego 1999/2000 - do chwili obecnej: adiunkt w Zakładzie Leksykologii i Pragmatyki Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Obecne miejsce zatrudnienia:

Zakład Leksykologii i Pragmatyki
Instytut Filologii Polskiej
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin

- ### IV. WSKAZANIE OSIĄGNIĘCIA zgodnie z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.)

1. Publikacja:

Monografia autorska *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata. Interpretacja marzenia we współczesnej polszczyźnie*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2013

2. Omówienie celu naukowego wskazanej monografii, osiągniętych wyników oraz ich ewentualnego wykorzystania

Wprowadzenie

Rozprawa *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata. Interpretacja marzenia we współczesnej polszczyźnie* jest pierwszą polską monografią, włączającą kategorię narracyjności w badania z zakresu językowego obrazu świata. Koncepcja języka jako wielkiej narracji stanowi istotne rozwinięcie teorii językowego obrazu świata, wprowadza bowiem do badań kategorię, jak dotąd obecną w tym nurcie semantyki jedynie potencjalnie czy też – postrzeganą jako inspirująca lecz w zasadzie - niewykorzystaną. Za najistotniejszy efekt przeprowadzonych przeze mnie badań uważam więc przełożenie kategorii narracyjności – z całym jej zapleczem i potencjałem interdyscyplinarnym (filozoficznym, psychologicznym, historiozoficznym, kognitywnym) – na mechanizmy semantyczne i wykorzystanie jej w analizach danych językowych.

Nieobecność narracyjności, tak nośnej we współczesnej humanistyce, stanowiła w studiach nad znaczeniem istotną lukę, zaś celem moich badań było jej wypełnienie. Podjęłam więc nie tylko próbę przeniesienia niektórych teoretycznych założeń narratywizmu na grunt semantyki, ale także wysiłek przełożenia ich na kategorie praktycznych analiz, w których konsekwentnie posługuję się metodologią językowego obrazu świata. W części materiałowej staram się więc ujawnić narracyjne aspekty, wpisane w znaczenie słowa. Podejmuję opis fragmentu językowej „narracji o marzeniu”, analizuję więc materiał, który w polskiej literaturze przedmiotu jest reprezentowany w bardzo nikłym stopniu i nigdy nie stanowił przedmiotu całościowych, systematycznych badań lingwistycznych.

W mojej rozprawie nawiązuję do rozumienia języka jako interpretacji świata, motywowanej doświadczeniowo i kulturowo: językowy obraz świata jest definiowany jako pewna struktura konceptualna, wyrażana w języku. Wprowadzając w obręb tej teorii kategorię narracyjności, wychodzę z założenia, że świat nie jest przez człowieka postrzegany i interpretowany w języku jako zbiór statycznych obrazów umysłowych, utrwalonych w faktach językowych; mówiąc w pewnym uproszczeniu, językowy obraz świata rozumiem raczej jako dynamiczną i spójną „opowieść”, skoncentrowaną na człowieku, zorganizowaną „wokół” człowieka jako podmiotu językowej narracji.

Teoria narracyjności, od wielu lat inspirująca humanistykę, przynosi głęboką interdyscyplinarną wiedzę o sposobie konceptualizowania świata we właściwych człowiekowi kategoriach intencji, przyczyn i skutków, kierujących ludźmi wartości i przekonań. Narracyjność w wielu aspektach odpowiada więc naturalnej, antropocentrycznej perspektywie języka, uwzględniającej „człowieka jako podmiot językowej interpretacji” [Bartmiński, Tokarski 1993: 48].

Celem moich badań było ujęcie znaczenia słowa w rozbudowaną, dynamiczną formę narracyjną, przyjęcie narracyjnej „procedury” wyjaśniania znaczenia: nie drogą taksonomicznego porządkowania wiedzy, ale poprzez odwołanie do naturalnej formy quasi-opowiadania, wyodrębniającej „bohatera”, wykorzystującej relacje temporalne i przyczynowo – skutkowe, ukazującej świat w ludzkiej „optyce” intencji – celu – wartości itp. Forma ta znajduje oparcie w naturalnym dla człowieka sposobie konceptualizacji, bowiem: „analiza pojęć pozwala wysunąć hipotezę, że pojęcia są zorganizowanymi sądami, stanowiącymi „teksty” ” (Chlewiński 1999: 12).

Podjmując badania narracyjnych aspektów językowego obrazu świata, nie mogłam jednakże założyć prostego sumowania dwu naukowych koncepcji: metodologii językowego obrazu świata oraz teorii narracyjności. Problem ekstrapolacji narracyjnego porządku konceptualnego na sferę znaczenia wymaga bowiem odwołania się do podstaw opisu semantycznego, budujących stabilne podłoże współczesnych koncepcji języka. Sądzę bowiem, iż właściwy kontekst stanowią tu kluczowe dla semantyki pytania o relację między pojęciem i słowem, między językiem i kulturą czy tak zwaną – wiedzą pozajęzykową. Dlatego też przypominam postawione ponad sto lat temu pytania natury onomazjologicznej, a następnie – staram się uwzględnić współczesne odpowiedzi, poczynając od teorii pola, kończąc na – szczególnie dziś dla lingwistyki inspirujących - tezach, wyrastających z koncepcji schematów. Takie ujęcie znacząco poszerza obszar refleksji, pozwala też uniknąć, charakterystycznego dla wielu nowatorskich teorii języka, odwrócenia się od tradycji, nie zawsze wynikającego z jej negowania; niekiedy po prostu – z jej niedostrzegania czy pomijania.

Wybrałam taką właśnie strukturę pracy świadomie, zdając sobie sprawę z tego, jak szeroki zakres zagadnień teoretycznych trzeba ująć, by doprowadzić refleksję od pytań natury onomazjologicznej do współczesnej koncepcji schematów narracyjnych. Od początku założyłam jednakże, iż „droga na skróty” (ominięcie teoretycznych podstaw semantyki) to

wprawdzie rozwiązanie łatwiejsze, lecz - pomijając związek współczesnych problemów i celów badawczych z trwałymi, wyznaczonymi tradycją zagadnieniami nauki o znaczeniu.

Moja książka składa się z dwu wyraźnie wyodrębnionych części: pierwsza z nich ma charakter teoretyczny, zaś druga - zawiera przede wszystkim analizy danych językowych (danych słownikowych oraz tekstowych). W obrębie tych dwu części znalazło się sześć rozdziałów: zarówno część pierwszą i jak i część drugą rozprawy budują trzy rozdziały.

Pragnę zaznaczyć, że rozległa część teoretyczna mojej rozprawy nie ma charakteru wyłącznie referującego: nie polega bowiem jedynie na rekonstrukcji stanu badań, przywołaniu wybranej koncepcji i uczynieniu jej podstawą metodologii opisu. Część teoretyczna ma – podobnie jak część analityczna – w dużej mierze charakter badawczy. Stawiam sobie bowiem w niej konkretne cele badawcze, takie jak np.: 1. próba rozwiązania problemu skomplikowanej systematyki lingwistycznych koncepcji schematów, a raczej – stawienia czoła brakowi jakiegokolwiek systematyki w tym zakresie; 2. Próba stworzenia - czy dostosowania do potrzeb semantyki – terminologii i mechanizmów analizy semantycznej dla interdyscyplinarnej kategorii narracyjności, dotąd w nikłym stopniu wykorzystywanej w teorii znaczenia.

CZĘŚĆ PIERWSZA: NARRACYJNE ASPEKTY ZNACZENIA

Rozdział I: *Zagadnienia metodologiczne*

Rozdział ten przedstawia przyjętą przeze mnie metodologię badań. Nawiązuję do tradycji konceptualizmu, wiążącego znaczenie z rzeczywistością za pośrednictwem sfery pojęciowej. Zwracam też uwagę na fakt, iż w badaniach semantycznych niezwykle istotne zawsze było – i nadal pozostaje – przyjęcie jednej z wielu możliwych definicji znaczenia. Na jej charakter decydujący wpływ wywiera określony sposób pojmowania relacji między językiem a kulturą czy tzw. wiedzą pozajęzykową. To zaś wynika z założonego sposobu rozumienia i definiowania dwóch podstawowych członów relacji: języka i kultury. W rozdziale tym wskazuję dwa - pod wieloma względami przeciwstawne - sposoby definiowania języka i ujmowania zadań semantyki, w tym także - uznawania bądź negowania konieczności odwoływania się do tzw. pozajęzykowej wiedzy o świecie czy do wiedzy kulturowej w opisie znaczenia. Pierwszy z nich wypracowała semantyka strukturalna: posługując się kryterium relewancji językowej, buduje ona ostrą granicę między komponentami znaczenia a wiedzą pozajęzykową i zamyka opis semantyczny w obrębie weryfikowalnych cech, potwierdzonych w języku. Drugie stanowisko wynika zaś z założeń lingwistyki kognitywnej, która granicę

między wiedzą „językową” i „pozajęzykową” uważa za sztucznie wytyczoną i traktuje ją jako czysto umowną funkcję metodologii, niemającą żadnych podstaw w realnych, holistycznych mechanizmach poznawczych człowieka. W moich badaniach zakładam, że język i kultura tworzą niepodzielną całość, znaczenie nie może więc zostać odizolowane od intersubiektywnej przestrzeni kulturowej i doświadczeniowej. Co jednak bardzo istotne, nie odrzucam, ani tym bardziej nie przekreślam, klasycznych metod strukturalnej analizy semantycznej, wykorzystując je w opisie i uznając za trwały dorobek współczesnej lingwistyki, chociaż – nie za ostateczny i jedyny paradygmat semantyki. Wiele z osiągnięć językoznawstwa kognitywnego wyjaśnia bowiem konceptualne podłoże znaczenia w sposób niemożliwy do podważenia – w świetle współczesnych interdyscyplinarnych badań nad językiem, umysłem, mózgiem i konstrukcją ludzkich pojęć. Przyjmuję zatem konieczność uwzględnienia efektów badań kognitywnych jako nieodwracalną konsekwencję rozwoju lingwistyki i trwale jej osiągnięcie.

Ze względu na główny temat rozprawy, rozpatrując relację między językiem a kulturą wskazuję też narracyjne ujęcie kultury, gdyż „w dzisiejszej świadomości naukowej narracja funkcjonuje jako jedna z głównych kategorii antropologiczno-kulturowych” [A. Łebkowska 2004: 228].

W omawianym rozdziale podejmuję również kwestię - kluczowej dla mojej dysertacji metodologii badań czyli - językowego obrazu świata. Krótco tylko przypominając stan badań – szczegółowo opisanych i wielokrotnie cytowanych – dotyczących genezy i podstawowych cech językowego obrazu świata, w większym stopniu skupiam się na ewolucji sposobu jego definiowania w polskich badaniach. Celem naukowym monografii jest bowiem wprowadzenie narracyjnych aspektów znaczenia do metodologii językowego obrazu świata.

W moich badaniach przedstawiam ujęcie językowego obrazu świata jako zbioru różnorodnych, założonych w języku i oferowanych użytkownikom, „częstek wiedzy o świecie”: zleksykalizowanych treści, zgramatykalizowanych relacji, zwerbalizowanych wartości i kategorii, implikowanych sądów, prawd, nawarstwiających się na przestrzeni wieków doświadczeń społecznych i kulturowych, tworzących całościowe systemy wiedzy; im bogatsza jest historia i tradycja społeczności językowej - tym większa złożoność, różnorodność wnikaających do języka perspektyw. Zakładam przy tym, że wiedza ta nie jest statyczna i ostatecznie „sformatowana”. Stanowi raczej, stale wzbogacany, kognitywny „repertuar” języka, z którego korzystając, wybieramy „częstki pojęciowe” potrzebne, by wyrażać różne sądy o świecie. Sądy te nie tworzą więc statycznego, utrwalonego obrazu, lecz przyjmują formę narracyjną i układają się w naturalną, dynamiczną „opowieść o świecie”.

Dokładniej swoją koncepcję języka jako wielkiej narracji wyjaśniam w drugim rozdziale rozprawy.

W przyjętej przez mnie metodologii bardzo istotne zagadnienie dotyczy formuły opisu semantycznego, znanej jako definicja otwarta. Koncepcja poszerzonego – otwartego - znaczenia w naturalny sposób oddaje otwartość ludzkiego świata pojęć. Niewątpliwie najsilniej skonwencjonalizowane - i w efekcie zleksykalizowane - elementy konceptualne stanowią „centra semantyczne” jednostek języka, jednakże „obrastają” one znaczeniami konotacyjnymi o różnym stopniu utrwalenia, często motywowanymi kulturowo, doświadczeniowo, niekiedy także - encyklopedycznie. Nie można więc założyć, że tak rozumiane znaczenie zostanie arbitralnie „zamknięte”. Należałoby raczej oczekiwać, że będzie ono rozwijało się paralelnie do ludzkiej myśli, otwierając się na nowe treści pojęciowe.

Takie rozumienie znaczenia stoi u podstaw modelu definicji otwartej, która „wykracza poza zespół cech kategoryzujących i dyferencjalnych (koniecznych i wystarczających), w kierunku cech tradycyjnie określanych jako „konotacyjne”, „asocjacyjne”, a będących pochodną wpływu na język wielu czynników kulturowych, takich jak systemy wartości, wierzeń, konwencje stylowe i gatunkowe” [Bartmiński, Tokarski 1993: 59].

Problemy związane z konceptualnym ujęciem języka staram się nie tylko opisać w świetle współczesnych badań interdyscyplinarnych, ale także - usytuować w kontekście problematyki semazjo-onomazjologicznej, uznając, że dzisiejsze osiągnięcia lingwistyki w znaczącym stopniu wyrastają z długiej tradycji badań, budującej trwałe fundamenty semantyki. Pytania, dotyczące związku słów i pojęć, postawiono przed wiekami, a w terminologii lingwistycznej zostały one sformułowane ponad sto lat temu. Przypominam zatem rozwój semazjologii i onomazjologii w teoretycznej refleksji lingwistycznej, poczynając od wieku XIX, poprzez XX-wieczne rozważania badaczy niemieckich i francuskich, pozostających w kręgu dominującego wówczas strukturalizmu i teorię pola, która - za sprawą G. Ipsena, J. Trierera, A. Jollesa, W. Porziga, a następnie L. Weisgerbera - wyraźnie wyeksponowała tezę o spójności świata ludzkich pojęć, tworzących rodzaj siatki mentalnej, odzwierciedlanej w języku. Punktem dojścia jest zaś współczesna refleksja kognitywna, np. D. Geeraerts, który zwraca uwagę na konieczność uwzględnienia perspektywy onomazjologicznej, stwierdzając, iż obok optyki konceptualnej „musi być brany pod uwagę aspekt onomazjologiczny (w którym bada się, w jaki sposób kilka różnych słów może określać podobne lub identyczne pojęcia)” [Kardela 1994: 77]. W moich badaniach

także skłaniam się ku perspektywie onomazjologicznej, poszukując sposobów przełożenia procedur poznawczych, konceptualnych na sferę znaczenia.

Ujęcie onomazjologiczne wymaga przyjęcia podstawowych założeń na temat struktury i funkcjonowania pojęć, a to można uczynić jedynie wychodząc poza obręb lingwistyki i odwołując się do badań z zakresu nauk poznawczych, takich jak psychologia, filozofia czy neuronauki; założenia te pozwalają odwołać się do takiego modelu opisu, który mógłby stanowić podstawę analizy języka w relacji do pojęć.

Bardzo istotna część moich badań wiąże się więc z interdyscyplinarnymi zagadnieniami, dotyczącymi modeli konceptualnych. Współczesna psychologia poznawcza zwraca uwagę, iż obraz świata, kształtujący się w ludzkim umyśle, przybiera formę reprezentacji poznawczych, które są interpretacjami określonych fragmentów uniwersum. Podkreśla się przy tym różnorodność reprezentacji poznawczych - czyli - wielość form pojęciowych jako konsekwencję bogactwa sposobów organizacji wiedzy o świecie. W swojej książce skupiam się na jednej z - moim zdaniem - najistotniejszych propozycji teoretycznych, wykorzystywanych w opisie języka: na lingwistycznie kodowanych schematach poznawczych i ich istotnej funkcji kognitywnej. Odwołując się do badań z zakresu współczesnej psychologii poznawczej, teorii umysłu czy neurobiologii przypominam, że procesy językowe, tak jak wszystkie procesy poznawcze człowieka, podlegają ogólnym prawom przetwarzania informacji przez ludzki umysł i wykorzystują procedurę, określaną w literaturze jako schemat konceptualny. Poczynając od badań F.C. Bartletta, J. S. Brunera, poprzez koncepcje R. C. Schanka i R. Abelsona [Schank, Abelson 1977], M. Minsky'ego [Minsky 1980], L. W. Barsalou [Barsalou, 1992: 29], J. M. Mandler [Mandler 2004] czy D. E. Rumelharta [Rumelhart 2007: 431] analizuję rozwój koncepcji schematu, zwracając szczególną uwagę na wielokształtność i niejednoznaczność samego terminu „schemat”. Najistotniejszym elementem opisu jest ukazanie znaczenia tej koncepcji w badaniach lingwistycznych, ujmujących pojęciową organizację języka. W opisie języka, w tym jego warstwy semantycznej, z powodzeniem wykorzystywane są liczne terminy, pochodne od schematu, np.: skrypty, scenariusze, sceny, ramy, stereotypy, prototypy, modele kognitywne, ICM-y, domeny, przestrzenie mentalne czy schematy wyobrażeniowe. Wielu badaczy podkreśla, że niezwykle inspirujące dla współczesnego językoznawstwa badania nad schematami są jednocześnie przyczyną wielu kłopotów terminologicznych.

Za istotny element mojej pracy uważam podjętą w niej próbę wyznaczenia kilku zasadniczych tendencji, widocznych w rozwoju lingwistycznych teorii schematu. Zdaję sobie

w pełni sprawę, że stworzenie konsekwentnej systematyki terminologii poznawczej (w omawianym zakresie) nie jest, póki co, możliwe. Przyczyny takiego stanu rzeczy staram się krótko wyjaśnić, skupiając się na czterech podstawowych czynnikach: interdyscyplinarności, różnicach metodologicznych (nawet w obrębie jednej dyscypliny), braku systemowych, jednoznacznych relacji między poszczególnymi terminami oraz nie w pełni jeszcze nakreślonych perspektywach badań nad teorią schematów. Stosowane w lingwistyce terminy dotyczą więc struktur o różnym poziomie złożoności, reprezentujących bardzo różne typy organizacji wiedzy. Podejmując próbę, choćby częściowego, usystematyzowania tej terminologii zakładam, że na razie nie jest możliwe przeprowadzenie w pełni zadowalającej klasyfikacji. Można jedynie spróbować uchwycić zróżnicowanie pokrewnych nazw i zbudować coś na kształt ich „terminologicznej panoramy”, w której wyróżniam cztery tendencje. Za kryterium, do pewnego stopnia organizujące opis, przyjmuję relację między stabilnymi (trwałymi) i dynamicznymi (nie trwałymi, aktualizowanymi bądź przywoływanymi doraźnie) elementami schematu. Staram się przy tym uwzględnić bardzo różnorodne propozycje, sformułowane przez lingwistów [np.: Fillmore 1977, Taylor 2001, Langacker 2009, Lakoff 2011 i wiele in.].

W tak skonstruowanej klasyfikacji umieszczam także - bardzo istotne dla moich badań - schematy narracyjne [Trzebiński 2002], które ujmują fenomeny jako wynik relacji temporalnych, przestrzennych i kauzatywnych. Strukturom tym poświęcam wiele miejsca w kolejnym rozdziale książki.

Rozdział II: Narracyjność języka i kultury

W rozdziale tym przedstawiam i wyjaśniam najważniejszą tezę, sformułowaną w monografii: koncepcję języka naturalnego jako „wielkiej narracji”, będącej wspólnym „dziełem” społeczności językowo-kulturowej i podobnie jak inne „wielkie kulturotwórcze narracje nie mającej jednego autora” [Dryll 2010: 178], przekazującej znaczenia, dotyczące najbardziej istotnych problemów egzystencji człowieka, sądów o świecie i wartości. Język postrzegam jako obrazową opowieść o tym, jak interpretujemy rzeczywistość i jak „toczą się” rzeczy w świecie, usytuowaną w intersubiektywnej przestrzeni kultury. W wielkiej narracji językowo-kulturowej można też odnaleźć klucz do „małych” - tekstowych - narracji, tworzonych przez indywidualne podmioty. Analizując sposoby rozumienia terminów „wielka narracja”, „małe narracje” czy „mikronarracje”, znanych z innych dyscyplin humanistyki, proponuję ich redefinicję na gruncie lingwistyki, by mogły one znaleźć zastosowanie w opisie znaczenia.

Wykorzystane w rozprawie pojęcie narracyjności staram się ująć w sposób pełny, by ukazać rolę, jaką odegrało ono we współczesnej humanistyce. Przywołuję zatem tezy, dotyczące istoty narracji i narracyjności, sformułowane przez badaczy, reprezentujących różne dyscypliny naukowe i uwzględniające konteksty interdyscyplinarne: kognitywistyczne, psychologiczne, filozoficzne. Budują one uzasadnienie dla twierdzenia, że narracyjność jest jedną z naturalnych form, w jakich ujmujemy i postrzegamy świat. Formy narracyjne wyrażały i współtworzyły bowiem istotne treści kultury i człowieczeństwa od zarania dziejów. Analizując genezę i rozwój współcześnie definiowanych pojęć narracji oraz narracyjności rozpoczynam od koncepcji bajki magicznej Proppa (Propp 1976), a na koniec – odwołuję się do bogatej najnowszej literatury przedmiotu, uwzględniającej pozycje z różnych dziedzin humanistyki [Trzebiński 2002 i 2008, Rosner 2003, Burzyńska 2004, Woźniak 2005, Straś-Romanowska i in. 2010, Rembowska-Pluciennik 2012 i wielu innych autorów].

W szczególności zaś skupiam się na koncepcji schematów narracyjnych, sformułowanej przez J. Trzebińskiego. Uznaję przy tym, że ten sposób myślenia w dużej mierze wyrasta z tradycji badań nad skryptami, scenami, scenariuszami, ujmującymi fenomeny jako wynik relacji temporalnych, przestrzennych i kauzatywnych. Przypominam w tym kontekście teorię skryptów R. C. Schanka i R. Abelsona [np. Schank, Abelson 1977; Schank 1982; Schank, Abelson 1995] czy koncepcję zdarzenia, sceny i opowiadania J. M. Mandler [Mandler 1984, 2004]. Zwracam też uwagę, że schematy zdarzeń, połączonych relacjami temporalnymi i kauzatywnymi, niejednokrotnie przywoływano w lingwistyce, np. w badaniach Fillmore'a [Fillmore 1977 - koncepcja scen], Lakoffa [Lakoff 2011 - ontologia językowego scenariusza], J. R. Taylora [Taylor 2001 - teoria skryptów językowych] czy Langackera [Langacker 2009 - termin „scenariusze ukryte”].

Za Trzebińskim przyjmuję, iż schematy narracyjne można rozumieć jako mentalną bazę, z której korzystamy, tworząc narracje, ujmujące różne płaszczyzny życia. Narracja jest tu rozumiana w szczególny sposób. Skupia się ona wokół bohatera, który dąży do obranego celu, pokonując przeszkody/ nie pokonując trudności, które pojawiają się na jego drodze, a w rezultacie osiąga cel/ nie osiąga celu. Bardzo istotne są tu wartości, założenia, intencje i plany bohatera, co czyni tak pojmowaną narrację antropocentryczną procedurą interpretowania świata. W ten sposób ukonstytuowane schematy to jedynie zrzędy narracji. Człowiek twórczo interpretując sytuacje, napotkane w życiu, kreuje własną opowieść, której wątki są zindywidualizowane, i mogą w efekcie utworzyć nieskończoną liczbę narracji, jednakże - aby

mogły one zostać nazwane narracjami - muszą „spełniać skończoną liczbę reguł konstruowania” [Trzebiński 2002: 23].

Koncepcja schematów narracyjnych mocno eksponuje podmiotowy charakter „historii”; jej bohater, jego założone intencje, cele, wartości i trudności, z którymi walczy, są bowiem „siłą napędową” tak rozumianej narracji. Inaczej mówiąc, ciąg przyczynowo - skutkowy, logika wydarzeń stają się czytelne tylko w kontekście dążeń, wartości i planów bohatera. Zrozumienie historii i nadanie jej spójności jest możliwe tylko przy uwzględnieniu związanych z nim elementów podmiotowych.

Główny wątek omawianego rozdziału wiąże się bardzo ściśle z takim pojmowaniem roli ludzkiego podmiotu: z antropocentrycznym rozumieniem wielkiej narracji języka. Język jako „wielka narracja”, interpretuje miejsce człowieka w świecie, naturalne koleje ludzkiego losu oraz sposób rozumienia tego, co dzieje się wokół nas. Jest wspólnotowo „negocjowanym”, intersubiektywnym, społecznie i kulturowo uzgodnionym sposobem widzenia świata, interpretowania ludzkiego postępowania, kategoryzowania, definiowania i wartościowania. Jak każda „wielka narracja” nie ma jednego „autora” czy „twórcy”, a także zachowuje niezmiennosc i ważność przez pokolenia, przekazuje treści, dotyczące najistotniejszych problemów ludzkiej egzystencji, życia, śmierci i towarzyszących im emocji, ujmuje koleje losu, repertuar ról, z którymi musimy się zmierzyć i celów, jakie możemy osiągnąć, przekazuje system wartości, sądy i przekonania o tym, jak „toczą się rzeczy w świecie”.

Fragmety „wielkiej” narracji językowej możemy niejako wyodrębnić i przywoływać za pomocą elementów leksykalnych - czy nawet - gramatycznych. Wiele słów tworzy mikronarracje, które - jako schematy poznawcze - „pracują” w sposób jawny czy też przez człowieka nieuświadomiony, ukryty lub po prostu tak oczywisty, że aż niezauważalny w codziennym posługiwaniu się językiem. Przytaczam i analizuję kilka przykładów takich właśnie mikronarracji, „wbudowanych” w znaczenia jednostek języka, np.: *burza* czy *męska decyzja*. Docelowo w tych kategoriach chcę przeprowadzić opis kategorii MARZENIE.

Rozdział III. *Homo narrator*: podmiot i podmiotowość jako racja istnienia języka

Dopełnieniem rozważań o narracyjności jest krótki rozdział, dotyczący zagadnienia, które w bardzo istotny rzutuje na rozwój omawianej teorii narracyjności, jest też istotne w kluczowej dla mnie koncepcji schematów narracyjnych.

Wielu badaczy – np. K. Rosner - wiąże ekspansję narracyjności w różnych dyscyplinach humanistyki ze zmianami w sposobie rozumienia kluczowej kategorii, która „bywa nazywana podmiotem, jednostką ludzką, jaźnią lub tożsamością jednostki (Rosner 2003: 5-6).

Przyglądając się współczesnym koncepcjom podmiotu, staram się uchwycić ich podłoże filozoficzne. Źródła współczesnego rozumienia narracji i jej podmiotu odnaleźć można w filozofii hermeneutycznej Heideggera, który uznał „czasujące rozumienie” siebie za „konstruowanie własnej tożsamości” [Burzyńska 2008: 31-32]. Narracyjna natura podmiotu stanowi też istotny aspekt refleksji J.-P. Sartre’a. Nad narracyjną tożsamością człowieka pochylił się w szczególny sposób również P. Ricoeur, którego prace stały się „najważniejszym głosem w hermeneutyce w sprawie problematyki narracji” [Januskiewicz 2013].

Ostatecznie „*homo narrator*, który (...) szumnie zaanektował scenę humanistyczną, odniósł niewątpliwie równie spektakularny sukces, jak sama narracja” [Burzyńska 2008: 35].

CZĘŚĆ II. ŚCIEŻKI JEZYKOWYCH NARRACJI: OBRAZ MARZENIA W POLSZCZYŹNIE

Druga część dysertacji składa się z trzech rozdziałów analitycznych. Analizie poddaje dwa typy danych językowych. Po pierwsze są to dane słownikowe, po drugie zaś – tekstowe.

Rozdział IV. Semantyka marzenia w językowej konwencji

Rozdział pt. *Semantyka marzenia w językowej konwencji* jest poświęcony tym elementom znaczenia, które można odczytać z materiałów leksykograficznych. Zawiera on kilka podrozdziałów, współtworzących całościową analizę różnych aspektów znaczenia jednostek leksykalnych, kluczowych dla kategorii MARZENIE. Celem badań jest wszechstronne ukazanie ciekawego materiału, dotąd opisanego w literaturze przedmiotu w bardzo nikłym stopniu - w zasadzie – przywoływanego tylko okazjonalnie w nielicznych artykułach czy monografiach i nieujętego w żadne opracowanie całościowe.

Punktem wyjścia czynię zagadnienie etymologii i motywacji semantycznej oraz stopniowego rozwoju wyrazów *marzyć* i *marzenie*; korzystam przy tym z wielu opracowań słownikowych oraz ze wzorcowych analiz materiałowych [np.: Jakubowicz 2010]. Ten krótki szkic pozwolił sformułować interesującą hipotezę badawczą, dotyczącą rozwoju

semantycznego czasownika *marzyć*: znaczenie pierwotnie dominujące, wiążące *marzenie* ze 'snem' stopniowo ustępuje nowym znaczeniom i dziś – samo jest uznawane za przestarzałe i mniej wyraziste. Ciekawe jest przede wszystkim to, że nowe cechy semantyczne ugruntowują się wraz z ekspansją nowych derywatów (np. *marzyciel*, *marzycielka*, *marzycielski* i in.), to właśnie derywaty stopniowo eksponują nowe znaczenia, spychając znaczenie etymologiczne na margines w strukturze semantycznej analizowanych jednostek języka.

Kolejny fragment poświęcam szczegółowemu opracowaniu danych leksykalnych we współczesnej polszczyźnie: czyniąc punktem wyjścia leksemę *marzyć* i *marzenie* wyłaniam wszystkie notowane w słownikach jednostki języka, tworzące rodzinę wyrazów: ukazuję więc obszerny fragment pola leksykalnego, utworzony przez jednostki, pozostające w relacjach słowotwórczej pochodności. Następnym zaś etapem badań jest naszkicowanie ramy pojęciowej MARZENIA. Za cel tego podrozdziału przyjmuję wyłonienie podstawowych komponentów konceptualnych, które tworzą konstrukcję ramy. Analiza pozwoliła wytypować kilka takich fundamentalnych elementów pojęciowych, m. in.: MARZENIE NALEŻY DO SFERY MENTALNEJ (UMYSŁU), ZWŁASZCZA MYŚLENIA LUB WYOBRAŹNI; MARZENIE MOŻE BYĆ ODERWANE OD RZECZYWISTOŚCI, NIEREALNE, ALE MOŻE TEŻ WYTYCZAĆ REALNE PLANY, CELE; MARZENIE MA WYMIAR WOLITYWNY (*chcieć*, *pragnąć*); JEST ZWIĄZANE Z EMOCJAMI; JEST PIĘKNE / ATRAKCYJNE / PRZYJEMNE (doświadczane jako pozytywne).

Jednym z najważniejszych celów tego rozdziału jest zbudowanie formy narracyjnej, ujawniającej narracyjne aspekty językowego obrazu marzenia. Jako wyjściowy opis przyjmuję krótką formułę w bardzo ogólny sposób obejmującą wszystkie znaczenia czasownika *marzyć* i rzeczownika *marzenie*. Ta prosta „narracja” rozwija się następnie w czterech kierunkach – cztery ścieżki językowej narracji prowadzą bowiem do czterech sposobów rozumienia kategorii MARZENIE we współczesnej polszczyźnie: 1. *Marzyć* – ‘wyobrażać sobie, fantazjować’; 2. *Marzyć* – ‘pragnąć’, ‘dążyć do...’; 3. *Marzyć* – ‘tęsknić’, ‘odtwarzać w pamięci’; 4. *Marzyć* – ‘śnić’, ‘roić we śnie’. Każde z wyodrębnionych znaczeń buduje odrębną ścieżkę narracyjną. Kolejnym etapem opisu jest skonstruowanie uniwersalnego schematu narracyjnego, który mógłby być podstawą każdej „narracji o marzeniu”: zarówno skonwencjonalizowanej, realizującej jedną z czterech wymienionych ścieżek, jak i – silnie zindywidualizowanej narracji tekstowej. W ostatnim podpunkcie omawianego rozdziału schemat ten zostaje zaprezentowany i omówiony. Model częściowo nawiązuje do schematu narracyjnego, przyjętego w badaniach psychologicznych [por. np. Trzebiński 2002b: 23], nie jest jednakże jego wiernym odwzorowaniem. Wprowadzone

przeze mnie modyfikacje służą dostosowaniu go do potrzeb analizy lingwistycznej oraz wynikają ze specyfiki badanego obszaru konceptualnego.

Rozdział V. Tekst jako przestrzeń językowej narracji

Rozdział ten zawiera krótkie, ale bardzo istotne, wyjaśnienie roli narracji testowych w budowaniu całościowej językowej interpretacji marzenia. Rola tekstu w ujawnianiu narracyjnej struktury znaczenia jest fundamentalna, gdyż sformułowane w źródłach leksykograficznych definicje jednostek języka bardzo często nie sygnalizują narracyjnego i podmiotowego charakteru tej interpretacji: na ogół odwołują się do innych sposobów przetwarzania informacji, zwłaszcza do systemów kategoryalnych (taksonomicznych). Nie ujawniają zatem antropocentrycznej „opowieści o świecie”, wpisanej w głęboką strukturę znaczenia. Potencjał ten zostaje „uruchomiony” w realizacjach tekstowych, które uaktywniają, rozwijają antropocentryczną – właściwą ludzkiemu myśleniu i stanowiącą naturalny aspekt języka – perspektywę narracyjną. Ona właśnie stanowi spoiwo łączące poszczególne fragmenty wiedzy o świecie w ujętych w całość, odpowiadającą narracyjnemu ujmowaniu rzeczywistości na poziomie pojęć.

Rozdział VI. Bohater językowych „narracji o marzeniu”

Ostatni, a zarazem najobszerniejszy, rozdział pracy zawiera analizy, odnoszące się do pierwszego z komponentów zaprezentowanego schematu narracyjnego bohatera „narracji o marzeniu”. Wybór tej właśnie kategorii został podyktowany przekonaniem, iż jest to kluczowy element schematu, wpływający na strukturę wszystkich pozostałych komponentów. Charakterystyka bohatera w jakiś sposób „programuje” rozwój wydarzeń, uruchamia przewidywany typ doświadczeń, etapy i efekty działania. Wyjątkowo bogate są też dane językowe: słownikowe, ale – przede wszystkim – tekstowe, dotyczące tej właśnie kategorii.

Z analizowanych tekstów wyłania się narracyjna charakterystyka ‘człowieka, który marzy’, obejmująca zespół sądów, przekonań na temat bohatera. Nie tworzą one statycznej konfiguracji cech, lecz układają się w opowieść; celem opisu jest zaś połączenie i uporządkowanie różnych wątków tej narracji. Większość z nich ma mniej lub bardziej ugruntowaną podstawę w skonwencjonalizowanych faktach językowych, choć dopiero realizacje tekstowe ujawniają narracyjny porządek konceptualny. Bazę tekstową analizy stanowią fragmenty utworów kilkudziesięciu współczesnych pisarzy – przede wszystkim - poetów polskich.

Charakterystyka bohatera językowej „narracji o marzeniu” obejmuje kilka wyrazistych wątków. Teksty podejmują i rozwijają istotne dla językowej narracji o marzeniu przekonanie, iż: ‘marzenie jest jednym z aspektów ludzkiej natury, życia wewnętrznego’. Interesujące są wpisane w konceptualny porządek języka sądy na temat sposobu powstawania i „lokalizacji” marzeń „w człowieku”; jako komponent ludzkiego życia wewnętrznego marzenia są łączone przede wszystkim z głową (ze względu na pojęciowe pokrewieństwo z myśleniem), sercem (z powodu wolitywnego charakteru oraz związku marzenia z emocjami), a także z duszą (rozumianą jako ogół właściwości psychicznych człowieka). Stany wewnętrzne – zależnie bądź niezależne od woli człowieka - są wyrażane na różne sposoby niewerbalne: przede wszystkim poprzez mimikę, gesty, motorykę ciała; wszystko to składa się na „widoczne gołym okiem” zewnętrzne przejawy stanów psychicznych i emocji. W językowej narracji o marzeniu – zwłaszcza w tekstach, które ukazują wygląd „bohatera narracji”, akcentowane są elementy związane z „uzewnętrznianiem” stanu ducha, w jakim, wedle potocznych przekonań, znajduje się ten, kto marzy. Językowy obraz przypisuje ‘temu, kto marzy’ szczególnie wyraz oczu, są one – zwłaszcza u kobiet – piękne, mogą też wywoływać skojarzenia z czymś odległym, niezmiernym, dalekim. Twarz bohatera może być radosna, uśmiechnięta, a jego zachowanie takie, że widzimy, iż jest szczęśliwy. Ale nie zawsze – może bowiem malować się na niej smutek, melancholia, tęsknota. Bywa też, że ten, kto marzy, jest „rozpoznawany” po szczególnym zachowaniu: w zderzeniu z postawą tzw. zdrowego rozsądku jest postrzegany jako człowiek, który zachowuje się nieracjonalnie, traci czas, błądzi, nie realizuje żadnego konkretnego celu.

Kolejny wątek sygnalizuje, że w interpretacji językowej można odnaleźć przekonanie, iż nie wszyscy ludzie są w takim samym stopniu zdolni do marzeń. Zwłaszcza w tekstowych małych narracjach ujawnia się obserwacja, iż niektórzy ludzie żyją bez marzeń. Obraz marzenia nie jest jednoznaczny, wielka narracja języka pozwala dokonywać wyboru w ocenie. Można „daltonistów marzenia” oceniać negatywnie jako osoby pozbawione wrażliwości, które cechuje uboga wyobraźnia i pustka duchowa. Życie bez marzeń można jednak postrzegać również jako konsekwencję świadomego wyboru: gdy ludzie sądzą, że marzenia to coś sprzecznego ze zdrowym rozsądkiem i niewłaściwego, mogą je odrzucić. Jest także inna możliwość: niekiedy ludzie nie są w stanie marzyć, gdyż mają życie tak trudne i pełne trosk, że są przytłoczeni codziennością.

W danych językowych – przede wszystkim tekstowych – rysuje się „portretczłowieka, który marzy”; można więc w nich poszukiwać odpowiedzi na pytanie, kogo uważamy za prototypowego marzyciela. Językowa konwencja sygnalizuje dwa takie wyobrażenia: poetę

oraz człowieka młodego. Z tekstów zaś jednoznacznie wynika, że w wielkiej narracji języka pojawia się jeszcze jedna taka postać – człowiek zakochany. Obszerne charakterystyki trzech prototypowych wyobrażeń reprezentanta kategorii CZŁOWIEK SZCZEGÓLNIIE SKŁONNY DO MARZEŃ kończą ostatni rozdział rozprawy.

Najważniejszym, wyznaczonym przeze mnie w tej części książki, celem badawczym, było wykorzystanie możliwości praktycznego zastosowania formy narracyjnej w opisie semantycznym. Cel ten udało się zrealizować, dzięki czemu kategoria narracyjności została nie tylko osadzona w teorii znaczenia, ale też – sprawdzona w praktycznych działaniach analitycznych.

Odczytane z autorskich „małych narracji” elementy „wielkiej narracji języka” pozwalają zatem zrozumieć pojęciową spójność językowej interpretacji, budowanej na narracyjnym schemacie MARZENIA i uchwycić jej podmiotową – „ludzką” – perspektywę.

Pomocnym narzędziem w realizacji tak sformułowanych założeń jest model znaczenia, określany jako definicja otwarta [Tokarski 2001]. Może on bowiem stanowić lingwistyczny korelat modelu pojęciowego: elastyczność, otwartość i dynamika przechowywanych w umyśle aktywnych wzorców pojęć znajdują tu bowiem przełożenie na dynamikę, otwartość i kreatywność „żywołu języka”. Przyjmuję, że badane „ścieżki językowej narracji o marzeniu” są właśnie otwarte, wielokierunkowe, nie ma bowiem granicy, która „zamknie narratorowi drogę” do kolejnych obszarów znaczenia, podobnie jak nie można narzucić sztywnej i statycznej granicy strukturom mentalnym człowieka.

V. POZOSTAŁE OSIĄGNIĘCIA NAUKOWO-BADAWCZE

Moja działalność naukowo-badawcza obejmuje kilka obszarów aktywności. Za najistotniejsze uważam swoje prace z zakresu semantyki. Są one skoncentrowane wokół kilku kręgów zagadnień.

5.1. Semantyka tekstu artystycznego.

Semantyka tekstu artystycznego sytuuje się w głównym nurcie moich badań. Mój dorobek obejmuje więc liczne prace, w których analizuję różnorodne problemy z tego zakresu, np. zagadnienia: definicji tekstowej (załącznik nr 3, Filar 1993), semantyki tekstu kreatywnego, jego kulturowych kontekstów i tekstowej reinterpretacji świata (np. załącznik nr 3: Filar 1995, Filar 1998, Pajdzińska i Filar 1999, Filar 2000a, Filar 2000b, Filar 2001, Filar i Piekarczyk Karpacz 2005 w druku, Filar i Piekarczyk 2006, Filar 2012). W tym zakresie

posługuję się samodzielnie wypracowanym instrumentarium badawczym, które kształtowało się stopniowo w trakcie ponad 20 lat pracy w lubelskim środowisku naukowym, w którym semantyką tekstu kreatywnego zajmują się np. profesor Ryszard Tokarski i profesor Anna Pajdzińska, a także – przedstawiciele młodszego pokolenia badaczy, m. in.: Dorota Piekarczyk, Aneta Wysocka, Katarzyna Sadowska-Dobrowolska. Wspólne prace z tego zakresu obecnie prowadzone są w ramach międzynarodowego grantu „Alternatywne sposoby kształtowania obrazu świata w systemie językowym i tekstach” (numer grantu: 12H 12 0202 81, kierownik prof. dr hab. Ryszard Tokarski), którego jestem uczestnikiem. Problematyka ta była niejednokrotnie prezentowana w ramach konwersatorium „Język a kultura”, a zwłaszcza – w tzw. lubelskiej czerwonej serii, w której ukazała się np. monografia zbiorowa *Semantyka tekstu artystycznego* (pod red. A. Pajdzińskiej i R. Tokarskiego, Lublin 2001), w publikacji tej zamieściłam artykuł *Tekst artystyczny: ramy interpretacyjne, semantyka słowa* (załącznik nr 3, Filar 2001). Za swoje największe osiągnięcie w omawianym zakresie uważam wypracowanie dojrzałej metody semantycznej analizy tekstu, zwłaszcza – tekstu kreatywnego. Wyniki moich badań ukazałam wielokrotnie także na forum międzynarodowym, np. przebywając na tygodniowym wyjeździe naukowym w Uniwersytecie w Gandawie w Belgii w kwietniu 2012 roku.

5.2. Językowy obraz świata

Metodologia, którą najczęściej posługuję się w swoich badaniach, to językowy obraz świata (jos). Większość moich prac z zakresu semantyki wykorzystuje bowiem teoretyczne założenia jos. Za swój istotny wkład w rozwój tej teorii uważam przede wszystkim moje ostatnie badania nad jego narracyjnymi aspektami, gdyż uzupełniają one problematykę jos o nową kategorię, dotąd niewprowadzoną do polskiej semantyki, choć niezwykle nośną w wielu dziedzinach współczesnej humanistyki. W najpełniejszy sposób wyniki tych badań zostały przeze mnie zaprezentowane w monografii *Narracyjne aspekty językowego obrazu świata. Semantyka marzenia w polszczyźnie*, ale koncepcja języka jako wielkiej narracji dojrzewała stopniowo w moich wcześniejszych pracach (por. załącznik nr 3: Filar 2013a w druku, Filar 2013b w druku). Byłam też pomysłodawcą i współorganizatorem (razem z Dorotą Piekarczyk) poświęconej tym zagadnieniom konferencji naukowej „Narracyjność języka i kultury” (Sandomierz 2012), zorganizowanej w ramach konwersatorium „Język a kultura” oraz jednym z redaktorów naukowych tomu *Narracyjność języka i kultury. Literatura i media* (załącznik nr 3, Filar, Piekarczyk 2013; tom drugi w przygotowaniu). Muszę jednak wyraźnie podkreślić, że w ciągu całej mojej kariery naukowej prowadziłam także badania,

poświęcone wielu innym szczegółowym problemom z zakresu językowej interpretacji świata, np. zagadnieniom kategoryzacji językowej (załącznik nr 3: Filar, Głaz 1996) czy perspektywy i punktu widzenia (załącznik nr 3, Filar 1999). Byłam też od początku mojej kariery związana ze środowiskiem lubelskich badaczy z kręgu jos, np. jako uczestnik grantu „Językowy obraz świata”, kierowanego przez profesor Annę Pajdzińską. Własne badania nad jos prezentowałam także na wielu konferencjach naukowych w Polsce i w innych krajach Europy (Niemcy – np. Berlin 2000; Szwajcaria – Konstancja 1999, Słowacja - Presov 2009, 2012, 2013; Nitra 2013; Belgia - Gandawa 2012; Czechy - Hradec Kralove 2013). Wyniki badań opublikowane zostały w artykułach, które ukazały się zarówno w Polsce jak i za granicą (załącznik nr 3, np.: Filar 1998, Pajdzińska i Filar 1999, Filar 1999, Filar 2000, Filar 2001, Filar 2012a, 2012b i wiele in.). Za jedno z ostatnich istotnych osiągnięć uważam przygotowanie obszernego artykułu, który uzyskał pozytywne recenzje i został przyjęty do druku w tomie *The Linguistic Worldview or Linguistic Views of o Worlds?* (red. Danaher, Głaz, Łozowski), który w najbliższym czasie ukaże się za granicą (załącznik nr 3: w druku).

5.3. Teoria ram pojęciowych, schematy konceptualne

Ciekawy obszar i wyraźnie zaznaczony nurt moich badań ukazują także prace, poświęcone perspektywom wykorzystania teorii ram pojęciowych w semantyce. Stanowią one integralny element moich badań nad jos, ale też wyodrębniają się jako osobny obszar naukowych zainteresowań, dlatego chcę je krótko ukazać w niniejszym podpunkcie. Poszukując inspiracji w literaturze światowej, dokonując tłumaczeń tekstów niedostępnych w polskiej wersji językowej (np. Barsalou 1992; Fillmore 1977, 1982, 1985; Minsky 1980, Taylor 2001) dążyłam do wypracowania własnej metody ramowego opisu semantycznego, zwłaszcza analizy tekstu, czego świadectwem są artykuły (załącznik nr 3, np.: Filar 1997/98, Filar 1998, Filar 2000b, Filar 2000c, Filar 2001b i in.), publikowane w kraju i za granicą. Teorię ram pojęciowych – zwłaszcza w ostatniej monografii – postrzegam na szerokim tle koncepcji schematów konceptualnych. Zagadnienia te czynię przedmiotem zainteresowania w kolejnym etapie mojej pracy naukowej. Równolegle do prac nad narracyjnymi aspektami jos rozpoczęłam bowiem badania nad schematami konceptualnymi w lingwistyce. Badania te w dalszym ciągu obecnie rozwijam, a ich najpełniejszym efektem będzie planowana na rok 2015 monografia, poświęcona tej problematyce.

5.4. Badania porównawcze

Badania porównawcze nie stanowią wprawdzie głównego obszaru mojej pracy naukowej, jednakże jest to istotny wątek, w znaczący sposób uzupełniający mój dorobek naukowy. Moje zainteresowanie problematyką z zakresu semantyki porównawczej ma swój początek już w pierwszych latach pracy naukowej, czego świadectwem jest artykuł opracowany przeze mnie wspólnie z anglistą Adamem Głazem, pracownikiem anglistyki UMCS (załącznik nr 3: Filar, Głaz 1996). Kontynuację tej problematyki stanowią zaś artykuły, opracowane wspólnie ze Bożeną Kotułą (obecnie zatrudnioną w Uniwersytecie w Presovie - Słowacja), w których analizie porównawczej poddawane są różne kategorie – np. kategoria RUCHU (załącznik nr 3, Filar, Kotuła 2007; Filar, Kotuła 2013; Filar, Kotuła - złożone do druku). Co bardzo istotne, rozwojowi tych badań sprzyja zacieśniająca się obecnie współpraca naukowa z językoznawcami z uniwersytetu w Presovie; w ostatnich latach byłam zapraszana na organizowane przez nich konferencje naukowe i publikowałam w tomach zbiorowych, które ukazały się nakładem Uniwersytetu w Presovie; przedstawiciel tego środowiska (Marta Vojtekova) uczestniczy zaś w pracach grantu „Alternatywne sposoby kształtowania obrazu świata w systemie językowym i tekstach”, którego jestem uczestnikiem (piszę o tym szerzej powyżej - w p. 5.1.).

5.5. Eksperiencjalizm i sensualność

Moja rozprawa doktorska dotyczyła nazw somatycznych. Od tamtego czasu doceniam ogromną rolę, jaką ta sfera leksykalna odgrywa w konceptualizacji językowej. W ostatnich moich badaniach powracam do zagadnienia cielesności, rozpatrując ją jednakże w nowej perspektywie – ucieleśnienia pojęć i języka. Lingwistyka współczesna podjęła bowiem wielkie zadanie „osadzenia” cielesnej natury człowieka w faktach językowych – w obrębie kilku przestrzeni badawczych. Jedną z nich tworzy kognitywizm i teoria doświadczeniowa. Przekonanie, że ludzka cielesność określa sposób odbioru świata i myślenia o świecie zewnętrznym sformułowali wyraziście m. in. M. Johnson, G. Lakoff, R. Langacker, L. Talmy, G. Fauconnier, Z. Kovecses (i wielu in.) Jedną z tez semantyki kognitywnej, przyjmującej tzw. teorię poznania doświadczeniowego, eksperienjalistycznego (*experientialist cognition*), jest stwierdzenie, iż ludzka cielesność odgrywa kluczową rolę w charakteryzowaniu najbardziej znaczących dla człowieka pojęć. Teza o poznaniu ucieleśnionym stała się przedmiotem mojego zainteresowania w kilku artykułach (załącznik nr 3, m.in.: Filar 2012a, oraz złożone do druku poz. 35 i 37). Zamierzam dalej pogłębiać i rozwijać tę problematykę, mając nadzieję, że w perspektywie czasu zaowocuje to obszernym opracowaniem monograficznym.

Z zagadnieniami tymi wiąże się także moje zainteresowanie sensualnością jako problemem badawczym. Opracowaniem tej problematyki zajęłam się zwłaszcza jako uczestnik ogólnopolskiego grantu PAN „Sensualność w kulturze polskiej. Przedstawienia zmysłów człowieka w języku, piśmiennictwie i sztuce od średniowiecza do współczesności”, kier. W. Bolecki, Nr NCBiR N R17 0005 06/2010. W ramach prac grantowych przygotowałam kilka artykułów hasłowych, złożonych do druku w programie „Sensualność...” (złożone do druku, poz. 30, 31, 32, 33, 34).

5.6. Reklama, promocja i marketing

Podjęcie pracy badawczej z tego zakresu zostało – w pierwszej fazie – wywołane potrzebami dydaktycznymi, związanymi z realizacją programu nauczania w ramach specjalności redaktorsko-medialnej na kierunku Filologia Polska UMCS. Jako młody pracownik Zakładu Leksykologii i Pragmatyki, zbliżony w swych zainteresowaniach do zagadnień pragmatyki językowej, podjęłam wyzwanie prowadzenia zajęć z przedmiotu *Reklama – język i obraz*. Obecnie, od wielu lat jestem dydaktykiem, uczącym podstaw reklamy, nie tylko w Instytucie Filologii Polskiej, ale także – w Instytucie Filologii Germańskiej UMCS, Filologii Romańskiej UMCS a także – w Wyższej Szkole Przedsiębiorczości i Administracji w Lublinie. Dość szybko ta dziedzina wiedzy stała się moją równorzędną pasją naukową. Efektem badań z tego zakresu stały się artykuły naukowe, dotyczące języka reklamy czy aksjologii reklamy (por. np. załącznik nr 3: Filar 2010b, 2012c). Za swoje największe osiągnięcie w tej sferze uznaję zaś podręcznik dla studentów, przygotowany we współpracy z pracownikami Wydziału Ekonomicznego UMCS pod moją redakcją naukową *Współczesny marketing. Skuteczna komunikacja i promocja* (załącznik nr 3, Filar 2013d), w którym zamieściłam obszerny (liczący 120 stron) rozdział *Komunikacja reklamowa* mojego autorstwa. Podręcznik ten to pozycja interdyscyplinarna, wyraźnie profilowana jako książka dla studentów kierunków humanistycznych, przybliżająca im mechanizmy nowoczesnych działań marketingowych, w których zauważalne jest stopniowe przenoszenie akcentu z konkurowania za pomocą klasycznych instrumentów promocji (cena, jakość) na konkurowanie w sferze informacji. W XXI wieku tempo przesyłania danych i dynamika komunikacji wprowadzają rewolucyjne zmiany w znanych dotąd modelach i standardach komunikacyjnych. W nowych realiach zmianom ulegają także klasyczne narzędzia komunikacji marketingowej. Opisane zjawiska sprawiają, że w dzisiejszym marketingu standardem staje się łączenie wiedzy ekonomicznej z wiedzą z zakresu komunikacji językowej, społecznej, interpersonalnej, publicznej, masowej itp. Dlatego też

wspomniany podręcznik akcentuje ideę interdyscyplinarności badań nad marketingiem oraz nad takimi jego instrumentami rynkowymi jak reklama i PR. Realizacją tej idei jest połączenie wiedzy i terminologii ekonomicznej ze współczesnymi koncepcjami komunikacji i zarządzania informacją.

VI. WYKAZ PRZYWOŁYWANYCH PRAC INNYCH AUTORÓW

- Barsalou L. W., 1992, *Frames, Concepts, and Conceptual Fields*, [w:] *Frames, Fields, and Contrasts. New Essays in Semantic and Lexical Organization*, pod red. A. Lehrer, E. F. Kittay, Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates, s. 21–74.
- Bartmiński J., Tokarski R., 1993, *Definicja semantyczna: czego i dla kogo?*, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, pod red. J. Bartmińskiego i R. Tokarskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin, s. 47–61
- Burzyńska A., 2004, *Kariera narracji. O zwrocie narratystycznym w humanistyce*, [w:] *Narracja i tożsamość (II). Antropologiczne problemy literatury*, pod red. W. Boleckiego i R. Nycza, IBL PAN, Warszawa 2004, s. 7-27
- Burzyńska A., 2008, *Idee narracyjności w humanistyce*, [w:] *Narracja. Teoria i praktyka*, pod red. B. Janusz, K. Gdowskiej, B. de Barbaro, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 21–36.
- Chlewiński Z., 1999, *Umysł. Dynamiczna organizacja pojęć. Analiza psychologiczna*, PWN, Warszawa.
- Dryll E., 2010, *Wielkie i małe narracje w życiu człowieka*, [w:] *Badania narracyjne w psychologii*, pod red. M. Straś-Romanowskiej, B. Bartosz, M. Żurko, ENETEIA, Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa, s. 163–182.
- Fillmore Ch. J., 1977, *Topics in lexical semantics*, [w:] *Current Issues in Linguistic Theory*, red.: R.W. Cole, Indiana University Press, Bloomington – London.
- Fillmore Ch. J., 1982, *Frame semantics*, [w:] *Linguistic in the Morning Calm. Selected Papers from SICOL-1981*, red.; Linguistic Society of Korea, Hanshin Publishing Company, Seoul, Korea, s. 11–137.
- Fillmore Ch. J., 1985, *Frames and the semantics of understanding*, „Quaderni di semantica”, vol. VI, nr 2, December, s. 222–254.
- Jakubowicz M., 2010, *Drogi słów na przestrzeni wieków*, Sławistyczny ośrodek wydawniczy, Warszawa.
- Januszkiewicz M., 2013, *Hermeneutyka i narracja*, złożone do druku, [w:] *Narracyjność języka i kultury*, pod red. D. Filar i D. Piekarczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin
- Kardela H. 1994, *Metaforyczne rozszerzenie kategorii a onomazjologiczna perspektywa znaczenia wyrażenia*, [w:] *Podstawy gramatyki kognitywnej*, pod red. H. Kardeli, Polskie Towarzystwo Semiotyczne, Warszawa

- Lakoff M., 2011, *Kobiety, ogień i rzeczy niebezpieczne. Co kategorie mówią nam o umyśle*, pod red. E. Tabakowskiej, przekładŁ M. Buchta, A. Kotarba, A. Skucińska, Universitas, Kraków
- Langacker R. W., 2009, *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*, pod red. naukową E. Tabakowskiej, M. Buchty, tłum.: E. Tabakowska, M. Buchta, H. Kardela i in., Universitas, Kraków
- Łebkowska A., 2004, *Pojęcie focus w narratologii – problemy i inspiracje [w:] Punkt widzenia w tekście i w dyskursie*, pod red. J. Bartmińskiego, S. Niebrzegowskiej-Bartmińskiej, R. Nycza, Wydawnictwo UMCS w Lublinie, Lublin, s. 219-238
- Mandler J. M., 1984, *Stories, scripts, and scenes: aspects of schema theory*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale.
- Mandler J. M., 2004, *Opowiadania, skrypty i sceny: aspekty teorii schematów*, Universitas, Kraków.
- Minsky M., 1980, *A Framework for Representing Knowledge*, [w:] *Frame Conceptions and Text Understanding*, red.: D. Metzger, Berlin–New York, s. 1–25.
- Pajdzińska A., 1996a, *Wrażenia zmysłowe jako podstawa metafor językowych*, „Etnolingwistyka” 8, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 113–130.
- Pajdzińska A., Tokarski R., 1996, *Językowy obraz świata – konwencja i kreacja*, „Pamiętnik Literacki” LXXXVII, z. 4
- Propp W., 1976, *Morfologia bajki*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Rembowska-Płuciennik M. 2012, *Poetyka intersubiektywności. Kognitywistyczna teoria narracji a proza XX wieku*, Toruń
- Rosner K., 2003, *Narracja, tożsamość, czas*, Universitas, Kraków.
- Rumelhart D. E., 2007, *Schematy – cegielki poznania*, [w:] *Psychologia poznawcza w trzech ostatnich dekadach XX wieku*, pod red. Z. Chlewińskiego, tłum.: J. Suchecki, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, s. 431–455.
- Schank R. C., Abelson R., 1977, *Scripts, plans, goals and understanding*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale.,
- Schank R. C., Abelson R., 1995, *Knowledge and Memory: The Real Story*, [w:] *Knowledge and Memory: The Real Story*. „Advances in Social Cognition”, vol. VIII, red.: R. S. Wyer, Jr., Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, s. 1–85.
- Schank R. C., 1982, *Reading and understanding. Teaching from the Perspective of Artificial Intelligence*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale.
- Taylor J. R., 2001, *Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej*, przekład: A. Skucińska, Universitas, Kraków.
- Tokarski R., 1995a, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

- Tokarski R., 2001, *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Współczesny język polski*, pod red. J. Bartmińskiego, *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. II, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 343–370.
- Trzebiński J., 2002c, *Wstęp*, [w:] *Narracja jako sposób rozumienia świata*, pod red. J. Trzebińskiego, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, s. 13–16.
- Trzebiński J., 2008, *Problematyka narracji we współczesnej psychologii*, [w:] *Narracja. Teoria i praktyka*, pod red. B. Janusz, K. Gdowskiej, B. de Barbaro, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 9–20.
- *Semantyka tekstu artystycznego* 2001, pod red. A. Pajdzińskiej i R. Tokarskiego, Wydawnictwo UMCS w Lublinie, Lublin.
- Straś-Romanowska M., Bartosz B., Żurko M. 2010, *Słowo wstępne: życie człowieka życiem w opowieści*, [w:] *Badania narracyjne w psychologii*, pod red. M. Straś-Romanowskiej, B. Bartosz, M. Żurko, ENETEIA, Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa, s. 9–16.
- Woźniak T., 2005, *Narracja w schizofrenii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

.....

podpis